

ЛЕКЦІЯ № 1.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

ПЛАН

- 1. Поняття, предмет та система екологічного права.
- 2. Принципи екологічного права.
- 3. Джерела екологічного права.

Поняття екологічного права

- ***Екологічне право як галузь права*** - це комплексна галузь права, якою регулюються суспільні відносини в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки в інтересах теперішнього і майбутніх поколінь.

- ***Екологічне право як юридична наука*** являє собою систему наукових знань, правових ідей, теоретичних поглядів, понять, а також знань про закономірності еколого-правового регулювання суспільних відносин, які становлять предмет екологічного права, а також взаємодію еколого-правових норм з нормами інших галузей права.

- **Екологічне право як навчальна дисципліна** – це система наукових знань про екологічне право – галузь права і законодавства, що призначене для вивчення у відповідних навчальних закладах. Вона являє собою викладення по визначеній системі основних положень науки екологічного права.

Предмет екологічного права

- **Предметом** екологічного права є екологічні правовідносини, які виникають в сфері використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.
- Екологічні правовідносини поділяються на два види:
- **Природоресурсні правовідносини**, що виникають під час використання природних ресурсів, таких як земля, вода, ліси, надра, тваринний і рослинний світ, атмосферне повітря;
- **Охоронні правовідносини**, які в свою чергу поділяються на:
  - а) природоохоронні правовідносини, що спрямовані на охорону навколишнього природного середовища, його окремих компонентів (природних ресурсів, ландшафтів, об'єктів і територій природно-заповідного фонду, екологічних систем і комплексів, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон і територій);
  - б) антропоохоронні правовідносини, які спрямовані на охорону життя і здоров'я людини від шкідливого (небезпечного) довкілля, небезпечного антропогенного впливу та негативного впливу стихійних сил природи та природних явищ.

Об'єкт екологічних правовідносин

- **Об'єктом правовідносин** у окресленій сфері виступають природні блага, що існують без участі людини або з певною її участю (штучне відтворення природних ресурсів).
- Отже, до об'єктів правової охорони довкілля відносять:
- - навколишнє природне середовище, як сукупність природних, природно-соціальних і антропогенних об'єктів, умов та процесів;
- - природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і не використовувані в господарській діяльності (земля, надра, води, повітряний простір, включаючи озоновий шар повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ);
- - природні екологічні системи, ландшафти та інші природні комплекси;
- - території та об'єкти природно-заповідного фонду України й інші території та об'єкти, визначені відповідно до законодавства України, а також рідкісні види рослин і тварин та окремі природні об'єкти, що занесені до Червоної книги України;
- - окремі унікальні природні об'єкти, що не відносяться до об'єктів природно-заповідного фонду та не включені до Червоної книги України;
- - екологічна мережа;
- - здоров'я і життя людей.

Суб'єкт екологічних правовідносин

- Фізичні особи (громадяни, іноземці, особи без громадянства);
- Юридичні особи (незалежно від форми власності);
- Держава (в особі уповноважених органів).

Методи екологічного права

- **Метод екологічного права** – це сукупність засобів і способів впливу на учасників суспільних відносин з метою забезпечення правових вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки.
- В основу екологічного права закладено два основних методи:
- а) імперативний метод (метод владних приписів (наказів), який заснований на відносинах субординації (підпорядкування) одних суб'єктів іншим).
- Сутність даного методу правового регулювання полягає у встановленні дозволів, заборон, приписів, у забезпеченні державного примусу до необхідної поведінки та виконанні правових приписів. Однією із сторін правовідносин, що складаються в межах даного методу завжди виступає уповноважений орган державної влади. Відповідно сторони таких правовідносин знаходяться у нерівному по відношенню один до одного положенні – влади і підпорядкування.
- В екологічному праві даний метод застосовується у формі встановлення допустимих викидів забруднюючих речовин в навколишнє природне середовище, які мають дотримуватися підприємствами-природокористувачами, видачі цим підприємствам спеціальних дозволів на такі викиди; надання дозволів на прийняття рішення про будівництво екологічно небезпечних об'єктів; застосуванні заходів юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства тощо.

- б) диспозитивний метод (метод, який заснований на рівності сторін і дає можливість вибору альтернативних варіантів поведінки).
- Даний метод застосовується в межах цивільно-правових відносин де сторони завжди виступають рівними один перед одним. Шляхом укладення між ними відповідної угоди, вони самі визначають свої права та обов'язки, які, проте, повинні відповідати чинному законодавству держави. Прикладом застосування даного методу в еколого-правових відносинах можна визначити договір про використання природного ресурсу, який укладається сторонами після отримання однією з них ліцензії на використання такого природного ресурсу. І хоча однією із сторін такого договору виступає орган державної виконавчої влади, але сам договір по своїй природі є цивільно-правовим об'єктом.

Принципи екологічного права

- – це основні засади та загальнообов'язкові правила поведінки, зафіксовані в еколого-правових нормах, що спрямовані на реалізацію екологічної політики держави.
- Відповідно до ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», основними принципами охорони навколишнього природного середовища є:
- а) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;
- б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;
- в) запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- г) екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання а відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;
- д) збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;
- е) науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища;

- є) обов'язковість екологічної експертизи;
- ж) гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду;
- з) науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;
- и) безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;
- і) стягнення збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів, компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- ї) вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної зміненості територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;
- й) поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища;
- к) вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва.

Система екологічного права

- – це цілісна, послідовна і взаємообумовлена сукупність теоретичних поглядів, ідей і положень про екологічне право, законодавство, його внутрішню структуру і зміст.

Екологічне право умовно поділяється на три частини:

- 1) Загальну частину, яка містить інформацію про:
  - - науково-методологічні засади екологічного права;
  - - предмет, принципи і систему екологічного права;
  - - екологічні правовідносини;
  - - об'єкт екологічного права;
  - - джерела екологічного права;
  - - екологічні права та обов'язки громадян;
  - - право власності на природні ресурси;
  - - право природокористування;
  - - правові засади управління в галузі екології;
  - - правову охорону навколишнього природного середовища та його окремих компонентів;
  - - правове забезпечення екологічної безпеки;
  - - економіко-правовий механізм в галузі екології;
  - - юридичну відповідальність за екологічні правопорушення.

- 2) Особливу частину, яка складається з трьох підрозділів:
- а) природоресурсного права;
- б) природоохоронного права;
- в) антропоохоронного права (право екологічної безпеки).
- В основі **природоресурсного права** лежить принцип правового регулювання використання, відтворення і охорони окремих природних ресурсів, таких як: земля, надра, води, ліси, тваринний і рослинний світ, атмосферне повітря.
- Основу **природоохоронного права** становить правове забезпечення охорони природних комплексів (територій природно-заповідного фонду, курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон), природних ландшафтів, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.
- В свою чергу, **антропоохоронне право** спрямоване на визначення правових засобів і способів охорони життя та здоров'я людини від негативних факторів навколишнього природного середовища, від небезпечного антропогенного впливу, негативного впливу стихійних сил природи та природних явищ, шляхом визначення правових форм забезпечення екологічної безпеки людини, встановлення спеціальних еколого-правових прав та обов'язків держави, юридичних та фізичних осіб при здійсненні господарської та іншої шкідливої для навколишнього природного середовища діяльності, а також визначення правових засад запобігання та ліквідації надзвичайних екологічних ситуацій та гарантій захисту прав потерпілих громадян.

- 3) Спеціальну частину екологічного права становить:
  - - міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища та його правове забезпечення;
  - - міжнародне право навколишнього середовища;
  - - європейське право навколишнього середовища;
  - - екологічне право зарубіжних країн.

Джерела екологічного права

- - це сукупність нормативно-правових актів, які прийняті компетентними державними органами та вміщують у собі загальнообов'язкові еколого-правові вимоги, норми та правила, що регулюють екологічні суспільні відносини.
- Система джерел екологічного права містить в собі чисельну кількість нормативно-правових актів, які можна поділити й класифікувати за загальноприйнятими критеріями:
  - - за юридичною силою;
  - - за предметом правового регулювання;
  - - за суб'єктами нормотворчості.

За юридичною силою:

- - міжнародні конвенції, договори та угоди;
- - європейські директиви, регламенти тощо;
- - законодавчі;
- - підзаконні;
- - технічні регламенти та стандарти;
- - локальні нормативні акти.

Основні нормативні акти в екологічній сфері

- За предметом правового регулювання екологічні нормативно-правові акти поділяються на:
- **загальні** (Конституція України, Декларація про державний суверенітет України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»);
- **спеціальні** (Земельний кодекс України, Водний кодекс України, Кодекс України про надра, Лісовий кодекс, Закон України «Про охорону атмосферного повітря», Закон України «Про природно-заповідний фонд», Закон України «Про тваринний світ», Закон України «Про рослинний світ» тощо). Предмет правового регулювання загальних нормативно-правових актів, на відміну від спеціальних, не обмежується лише екологічними відносинами. Спеціальні нормативно-правові акти регулюють земельні, водні, лісові, гірничі, фауністичні та інші відносини.

Інші:

- 1) законодавчі акти, що визначають правовий статус та повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування у вирішенні питання забезпечення екологічної безпеки:
  - - Закон України «Про Кабінет Міністрів України»; Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України»; Закон України «Про місцеві державні адміністрації»; Закон України «Про органи місцевого самоврядування»; Закон України «Про прокуратуру» тощо;
- 2) законодавчі акти, що встановлюють певні екологічні вимоги щодо безпечного здійснення господарської діяльності:
  - - Закон України «Про забезпечення санітарного і епідемічного благополуччя населення»; Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки»; Закон України «Про екологічну експертизу»; Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»; Закон України «Про стандартизацію»; Закон України «Про підтвердження відповідності»; Закон України «Про страхування»; Закон України «Про екологічний аудит» тощо;

- 3) законодавчі акти, що спрямовані на захист навколишнього природного середовища та життя і здоров'я людей у надзвичайних ситуаціях:
  - - Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру»; Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»; Закон України «Про аварійно-рятувальні служби»; Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» тощо;
- 4) законодавчі акти, спрямовані на забезпечення екологічної безпеки в окремих сферах господарювання:
  - а) у сфері забезпечення ядерної та радіаційної безпеки:
    - - Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»; Закон України «Про видобування та переробку уранових руд»; Закон України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії»; Закон України «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання» тощо;
  - б) у сфері забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі економіки:
    - - Закон України «Про пестициди та агрохімікати»; Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію»; Закон України «Про фермерське господарство»; Закон України «Про особисте селянське господарство» тощо;
  - в) у сфері забезпечення екологічної безпеки на транспорті:
    - - Закон України «Про транспорт»; Закон України «Про автомобільний транспорт»; Закон України «Про залізничний транспорт»; Закон України «Про міський електричний транспорт»; Закон України «Про трубопровідний транспорт»; Закон України «Про внутрішній водний транспорт»; Повітряний кодекс України; Закон України «Про дорожній рух»;

- г) у сфері забезпечення екологічної безпеки при реалізації продукції, товарів та захисту прав споживачів:
  - - Закон України «Про захист прав споживачів»; Закон України «Про питну воду та водопостачання»; Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них»; Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» тощо;
- д) у сфері забезпечення екологічної безпеки у військовій галузі:
  - - Закон України «Про оборону України»; Закон України «Про Збройні Сили України»; Закон України «Про правовий режим воєнного стану»; Закон України «Про землі оборони» тощо;
- е) у сфері забезпечення екологічної безпеки при поводженні з відходами:
  - - Закон України «Про відходи»; Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами»; Закон України «Про загальнодержавну цільову екологічну програму поводження з радіоактивними відходами»; Закон України «Про загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами»; Закон України «Про приєднання України до Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням» тощо;
- є) у сфері забезпечення екологічної безпеки при будівництві підприємств, споруд та інших об'єктів:
  - - Закон України «Про планування та забудову територій»; Закон України «Про основи містобудування» тощо;
- 5) законодавчі акти, що визначають вид та обсяг відповідальності за порушення законодавства у сфері екологічної безпеки:
  - - Кодекс законів про працю України; Кодекс України про адміністративні правопорушення; Цивільний кодекс України; Кримінальний кодекс України.